

Հաճի նաղօն չէր մոռցած մեր տոպրակին մէջ դնելու, երեք հաստ մամ, մէկ տուփ լուցկի ու մի քանի պտղունց խունկ:

Երկիւղածութեամբ՝ իր նկարագրած՝ սեղանածե քարին վրայ կը վառենք մոմերը: Քիչ մը կալկալա կը հաւաքենք, կրակ կը շինենք ու նոյն սեղանին վրայ կը ծրխենք խունկը:

Խունկին հոտը երկիւղածութիւնով մը կը լեցնէ հոգիս և ես ինքնաբերաբար կ'աղօթեմ:

«Ամենախնամ՝ Տէր, զի՛ր պահապան աչաց իմոց

Ջերկիւղ քո սուրբ ո՛չ ևս հայիլ յայրատ:

Եւ ականջաց իմոց՝ ո՛չ ախորժեղ լսել

զբանս չարութեան,

Եւ բերանոյ իմոյ՝ ո՛չ խօսիլ զստութիւն:

Եւ սրտի իմոյ՝ ո՛չ խորհիլ զչարութիւն:

Եւ ձեռաց իմոց՝ ո՛չ գործել զանիրաւ

ութիւն:

Եւ ոտից իմոց՝ ո՛չ զնալ ի ճանապարհս

անօրէնութեան,

Այլ ուղղեալ զչարժումս սոցա լինել

միշտ ըստ

Պատուիրանաց քոց յամենայնի...»:

Երբ մեր մոմերը մաշած էին և խունկը հալած ուղեցի որ ժայռին գաղաթը ելլենք, որ 100-150 մէթր մեր վրայ կը բարձրանար: Ընկերներս զարմացած իմ ամէն բան տեսնելու փափաքին վրայ՝ մերժեցին ընկերանալ: Ի՞նչ կար այդ լե՛րկ գաղաթին վրայ: Անոնք չէին ըմբռներ բարձունքին վերջին գաղաթին հասնելու հաճոյքը, երբ անձը կը զգայ թէ ա՛լ վեր՝ ուրիշ բարձունք մը չկայ:

Քիւրտ երիտասարդները չուղեցին ինձ մինակ ձգել: Անոնց հետ մենք բարձրացանք ու քառորդ ժամէ մը գաղաթն էինք արդէն:

Ի՞նչ լաւ բան է կանգնիլ բարձունքի մը ամենաբարձր կէտին վրայ ու զգալ թէ հասած ես բարձրագոյն կէտին: Այս հաճոյքը չգիտեն բոլոր անոնք որոնք լեռ բարձրանալու հաճոյքը չունին:

Կեանքիս լաւագոյն յիշողութիւններէն մէկը կապուած է այդ բարձունքին հետ: Բնութեան գեղեցկութիւնը, վեհութիւնն ու սէրը:

Տեսած էք տեսարան մը որ ունի ծո՛ղ, շարժուն լողացող ծո՛ղ, վրան ճերմակ առաքաստանաւեր, շրջանակուած ձիւնածածկ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՐԳԵԼԱՆԱՅ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ
ԿԱՍ

ՏԵՐ ՅՈՒՍԿԱՆ ՈՐԴԻՈՅ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Այս վանքը կը գտնուէր Վասպուրականի մէջ, Բերկրի քաղաքին մօտ, Պանտիմահու գետին միւս կողմը, բլուրի մը վրայ: Նախապէս կը կոչուէր Արգելանայ Ս. Աստուածածնի մեծնապետան: Յետոյ, երբ հոս թաղուեցաւ Տէր Յուսիկ քահանայի որդի Արտամէտցի հըրաւ շագործ Ստեփանոս վարդապետը, անոր անունով մենաստանն ալ սկսաւ կոչուիլ Տէր Յուսկան Որդւոյ վանք (Հ. Ն. Սարգիսեան, Տեղագրութիւնք, Վենետիկ, 1864,

լեռներով, լեռնաշխարհ մը՝ լեռներու անվերջանալի շղթաներով, որոնք ուս ութ կամ կոնակ կոնակի տուած ամրակոտ բանակի մը պէս կը կանգնին երկրի վրայ տիրանալան զօրութիւնով, գիւղեր և պուրակներ, տեղ տեղ, իրենց կանանչով, որոնք երկրին կուտան մուգ կանաչ գոյն մը, ջրառատ գետակներ՝ որոնք արեւուն ճառագայթներուն տակ կը պսպղան ու ճերմակ փրփուրներով լեռներու խորանդունդներուն մէջ կը սողոսկին, կրկին երևնալու ու կըրկին անյայտանալու:

Այն ինչ որ կարելի չէր տեսնել ժայռին տակէն տեսայ ժայռին գաղաթէն: Ամբողջ Հայկաձորը, Վարազ լեռան արեւելքը պսպղացող լիճերը, Երեցալիճը, Դարմազիւղի, Էրմոնեց, և արօտավայր լեռնադաշտերը որոնք կը վերջանային պարսկական սահմանին վրայ: Աղբակի շրջակայքը իրենց լեռներով՝ մինչև Ս. Բարթողիմէոսի վանքը, Պաշգալէի և Դիգէի սահմանները: Դէպի հարաւ — արեւելք Շատախի լեռները, որոնց վերեւ կը բարձրանար յաղթահասակ Դիօլալականը, Առնօսը, Լեռնապարի տաքաները՝ 3550 մէթր բարձրութեամբ:

ԳԱԽԱՇՈՐԴԻ

(Շարունակելի՛ 4)

(Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ)

էջ 266, Նոտարք, էջ 54-55, Գ. Շէրենց, Սրբազանքներ, Թիֆլիս, 1902, էջ 81-83, Ս. Աստուածաբանի մը եկեղեցիներ, Ս. Աստուածածին, Ս. Կարապետ, Ս. Յարութիւն, Կալիւն:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Արդեւանայ կամ Տէր Յուսկան Որդւոյ վանքին առաջնորդներէն կը յիշուին հետեւեալները.

1. — Տէր Սարգիս, 1294. — Յ. Ձեռ. Վասպ. էջ 116:

2. — Մելիքեք Վանահայր, 1414-20. — Թովմեան, Յ. Ձեռ. Խաչիկ վարդապետի, էջ 62: Նոտարք, էջ 61:

3. — Մկրտիչ Վարդապետ Օրբելեց, Բերդի, որդի Օրբէլի, 1418-39. — Նոտարք, էջ 55, 118-9, Ա. Դաւր. էջ 416, Յովսէփեան, Թովմայ Մեծ. Կեանքը. էջ Բ. ծնթ. 3, Լոյս, 1905, էջ 519:

4. — Ներսէս Վարդապետ, 1448-9. — Կոնիքի, Յ. Ձեռ. Բրիտ. Թանգարանի, էջ 95. տպուած է «յարպելան», որ ընթեռնելի է կը կարծենք «յարգելան»: Ներսէս վարդապետը յիշուած է նաեւ Գրիգ. Յակոբ վարդապետի կողմէ, որմէ կը տեղեկանանք թէ Տէր Յուսկան Որդւոյ եկեղեցին շինած է ան. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 1622:

5. — Մկրտիչ Վարդապետ, որդի Աթաբէկի, 1473-98. — Sir. Der Nersessian, An Arm. Gospel of the XV. Century. 1950, p. 3-4:

6. — Մինաս Արքեպիսկոպոս, 1562. — Յ. Ձեռ. Վասպ. էջ 230:

7. — Աբրահամ Արքեպիսկոպոս, 1634. — Սիոն, 1933 էջ 266: Սիւրմէեան, Յ. Ձեռ. Երուսաղէմի, էջ 94, ուր կը յիշուին Արքեպիսկոպոսի միաբաններէն Տէր Կիրակոս, Տէր Զաքարէ, Տէր Գալուստ, Տէր Յովհաննէս, Կալիւն:

8. — Սարգիս Վրդ. Կոփեցի, 1700 թուին Նորոգած է Տէր Յուսկան Որդւոյ եկեղեցին. — Դիւան, Ժ. էջ 119:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Մեզի հասած յիշատակարաններ կը ցուցնեն թէ այս վանքին մէջ ալ բաւական Գրիգներ աշխատած են, առաւելապէս ԺԳ. — ԺԶ. դարերուն: Ահաւանիկ շարք մը անոնցմէ:

Ա. — Յակոբ Կրօնաւոր, Գրիգ, 1251-94. — օրինակած է,

1. — Աւետարան, 1251ին, Գէորգ քա-

հանայի խնդրանքով. — Յ. Ձեռ. Վասպ. էջ 87:

2. — Աւետարան, 1294ին, բարեպաշտ Խելօքի խնդրանքով. — Յ. Ձեռ. Վասպ. էջ 115:

Բ. — Յովհաննէս Գրիգ, 1331ին օրինակած է Ձեռնագրութեան Գիրք մը, նորակնքեալ Վարդան Կալիսկոպոսի համար. — Կոնիքի, Յովսէփ, Թ. 30: Լ. Ս. Խաչիկեան, ԺԳ. դարի Հայերէն Ձեռագրերի Յիշատակարաններ, Երեւան, 1950, Թ. 293:

Գ. — Մկրտիչ Կրօնաւոր, Գրիգ, որդի Մուրատի, 1414ին օրինակած է մէկ Լուծմունց Դժուարիմաց Բանից Սողմոսի, Գր. Տաթևացիի, իր ուսուցչին Մկրտիչ վարդապետի խնդրանքով. — Թովմեան, Յ. Ձեռ. Խաչիկ վարդապետի, Թ. 54:

Հաւանարարինքն է օրինակած, 1420ին, Ս. Յակոբեանց Թ. 1574 Ժողովածոն, որուն մէջ կայ սա փոքր յիշատակագրութիւնը. — «Այլ և յիշել աղաչեմ, զիս զեղեկիւն, զծոյլ, զքնափ, և զմեղսսէր զծոյս, զՄկրտիչ սոսկանուն վարդապետ, որ ի վաղուց հետէ փափագէի սուրբ զաւանուծեանս որ զձագրեցի զսա ի քարանձաւ անապատս որ կոչի Արգելան, ի թվականիս ՊԿԹ. շրջագայութեան տոմարին: — էջ 212:

Դ. — Ղազար Կրօնաւոր, Կազմող, 1414ին կազմած է Մկրտիչ Կրօնաւորի օրինակած Լուծմունքը. — Թով. Թ. 54:

Ե. — Յակոբ Արեղայ, Գրիգ, որդի Յուսկան, 1418-25, օրինակած է,

1. — Աւետարան, 1418ին, Մկրտիչ քահանայի խնդրանքով. — Նոտարք, էջ 54-5:

2. — Աւետարան, 1425-ին, Մարտիրոս Արեղայի և իր եղբոր Միսիթարի խնդրանքով. ապա նուիրուած Տիրամօր Աստուածածնին ի վանս Խառաքաստայ. — Լոյս, 1905, էջ 518-9:

Զ. — Մկրտիչ Կրօնաւոր, Գրիգ, որդի Օրպէլի, 1420-ին օրինակած է Աւետարան մը, տանուտէր Նասրատիին համար. — Նոտարք, էջ 60-61:

Է. — Կարապետ Քահանայ, Գրիգ և Ծաղկող, 1420-32, օրինակած և ծաղկած է.

1. — Աւետարան, 1420-ին, Ռէս Մարտիրոսի և իրեններուն խնդրանքով. — Յ. Ձեռ. Վասպ. էջ 465:

2. — Մատեոս, 1432-ին, Կարապետ Քահանայ օրինակած է, Մինաս զպիր ծաղ-

կած, և Հայրապետ Կրօնաւոր կազմած: Ստացողն է Մկրտիչ Վրդ., որդի Օրպէլի. — Նօտարք, էջ 100-101:

Ը. — Դրիգոր Վարդապետ, Դրիչ, 1439-75, որդի Աթաբէկի, և աշակերտ Օրբէլեանց Մկրտիչ Վարդապետի, օրինակած է:

1. — Աւետարան, 1439-ին. — Առաք. Դաւ. էջ 416, An Arm. Gospel, p. 4:

2. — Աւետարան, 1475-ին, իր եղբոր Մկրտիչ Վարդապետին համար. ծաղկումին օգնած է Իսահակ Արքեպիսկոպոս. — An Arm. Gospel, p. 3-4:

Թ. — Յակոբ Վարդապետ, Դրիչ, որդի Մկրտիչի և Խնդիկի, 1449-55, ուսուցիչ Կիրակոս Արեղայի, որուն մասին սատուներն ալ կը կարդացուին. «Վա՛յ ինձ, Մովսէս իրաւի խորտակեաց զտախտակն քարեղէն և ես անիրաւ խորտակեցի այսօր զտախտակն փայտեղէն ի վերայ աշակերտին իմոյ Կիրակոս Նորընծայ Արեղայի: Վա՛յ սոսկանուն Յակոբ Վարդապետիս, զի մօրմօքեցուցի զարդարն» (Թղ. 78):

Օրինակած է վեց տարիներու ընթացքին, 1449-55, զանազան վայրերու մէջ, սկսելով Արգելանայ վանքէն, մէկ Մեկն. Աւարաձոց, Ծերենց Դրիգոր Վարդապետի, և զանազան քարոզներ, ևլն. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1622:

Ժ. — Ղազարոս Կրօնաւոր, Դրիչ, 1464-ին, Մեծփայ վանքի վանահայր Վարդանի խնդրանքով, մագաղաթի վրայ օրինակած է, ընտիր բոլորագրով, Շարակնոց մը, որ կը պարունակէ շարք մը պարական շարականներ. — Մ. Արք. Սմբատեանց, Դեղարքունի, էջ 408-9:

ԺԱ. — Յովսէփ Աղթամարցի, մագաղաթ շինող, Դրիչ եւ Նկարիչ, որդի Տէր Աւագի. 1497-ին օրինակած է և չափաւոր զեղեցիկութեամբ նկարազարդած Շարական մը. — Արարատ, 1919, էջ 5, ծանօթ.:

ԺԲ. — Եղիա Կրօնաւոր Արգելանցի, Դրիչ եւ Կազմող, 1541-62. — օրինակած է:

1. — Աւետարան, 1541-ին, տանուտէր Խաւճայ Խալիֆի խնդրանքով. — Թ. Աղբար, Բ., էջ 465:

2. — Աւետարան, վերստին կազմած է 1562-ին. գրուած է Աղթամար 1393-ին, ձեռամբ Զաքարիա Գրչի. — Յ. Զեռ. Վասպ., էջ 230:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՍԻ

Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ՅԱԽՃԱՊԱԿԻԷ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

Գրեց՝ G. ANTONIUS

Ս. Յակոբեանց հայոց եկեղեցին հպարտ կը զգայ ինքզինքը, շատ հետաքրքրական շարք մը. — տարաբաղաւոր անամրոջ — յախճապակիէ նկարներ ունենալուն համար: Այս նկարները մեծաւ մասամբ կը գտնուին եկեղեցիին հարաւային մասին՝ Ս. Էջմիածնի մատրան մէջ, երկու ուղիղ շարքով, զէմ յանդիման իրարու որոնցմէ մին՝ հիւսիսային և միւսը հարաւային սրմբը կը զարդարեն: Քանի մը ուրիշներ ալ վանքի հեռաւոր մէկ մասին մէջ կը գտնուին, վարդապետի մը խուցին պատին վրայ: 300 կտոր յախճապակիներէն որոնք ժ. Գարու առաջին քառորդին ջերմեռանդ հայերու կողմէ բերուած են երուսաղէմ, հիմա 37 կտոր միայն կը մնան: Ս. Յարութեան եկեղեցին զարդարելու համար ուխտի նշւէրներ են ասոնք, ապսպրուած Գէօթահիայէն ինչպէս որ արձանագրութիւնները ցոյց կուտան. բայց զանազան պատճառներով իրենց նպատակին չեն ծառայած ու փճանալով կամ ցրուելով 37 կտոր միայն մնացած են:

Բոլորն ալ նոյն մեծութեամբ են, 7 X 7 ինչ, բայց շատերուն ծայրամասերը կը տրտուած կամ մաշած են, երբեմն ալ պատին վրայ զետեղուելու տեսն ճեղքուած են: Պատկերները ներկայացուած են պայծառ գոյներով, կանաչ, դեղին, կապոյտ, և երբեմն ալ կարմիր. յետագետնի մը վրայ որ միշտ ճերմակ է: Անոնք Հին և Նոր Կտակարաններէն տեսարաններ և երբեմն ալ սուրբերու նկարներ կը ներկայացնեն:

Արտագրուած են Գէօթահիայի մէջ ժ. Գարու սկիզբը, որ է ըսել ժամանակաշրջան մը երբ միջնադարու անատուրեան և սիւրիական արուեստագիտական աւանդութիւնները չիջած են և կաւէ ամաններու գունաւորման գործը յետադիմութեան (decadency) մէջ է: Այսպէսով հասկնալի կ'ըլլայ այս պատկերներուն քիչ մը նախնական ներկայացումն ու քիչ մըն ալ խակ